

Ключевые слова: чтение, навыки чтения, сознательное чтение, дети с нарушениями зрения, учащиеся начальных классов, система упражнений, интерактивное обучение.

Kupras V.V. To the problem of the acquisition of reading material by elementary school pupils with visual impairments.

Modern special elementary school is intended to ensure the development of personality with impaired vision through the identification and holistic development of abilities, the formation of skills and the desire to learn. The development of general educational skills is particularly important for successful adaptation at the initial stage of education. One of the most important skills for the child is the ability to read. In the context of personally oriented learning, the reading system should be such that ensure the development of a child with visual impairments, enrich his emotional and artistic experience, information and aesthetic base. Child's reading is the process of perceiving, understanding and reproducing in oral or graphical forms the content of the read. The ability of conscious reading, which is formed in elementary school, also ranks high. The article deals with the importance of developing the ability of the pupils with visual impairments to analyze the previously read piece of art, to understand the content and to express their attitude. The ability of the pupils with impaired vision to supplement their knowledge independently can be formed only if the pupils develop a habit of reading consciously. An important place in the article takes the issue of reading comprehension development, the sequence of mastering the levels of such comprehension. Only the systematic work on the conscious reading development, traditional and interactive learning technologies train students with visual impairments in the formation of reading skills. Working with a piece of art during a lesson is a meeting with something beautiful, the search and the discovery. It is a communication between children and a teacher and an author. The primary teacher's task is to create a sense of aesthetic art works perception, to help pupils understand the moral beauty of the characters. The improvement of correct and conscious reading, giving creative tasks not only encourages pupils to the work with text and books, but also helps a young child, who wants to assert himself and to demonstrate himself as a person, to know the big and complex world around him.

Keywords: reading, reading skills, conscious reading, children with visual impairments, elementary school pupils, system of exercises, interactive learning.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2019.38.18

УДК – 159.96

Марціновська І.П., irinam110519@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Виявлено сутність копінг-поведінки особистості у ситуації стресових факторів та напрямків формування копінгового ресурсу дитини. Узагальнено результати теоретичного дослідження проблеми копіngu у дітей та підлітків з особливостями психофізичного розвитку. Розуміння механізмів психічного відновлення може слугувати підґрунтям у розробці програм психолого-педагогічного розвитку дітей у системі освіти.

Ключові слова: стрес, копінг-стратегії, формування психологічної пружності, діти з порушеннями психофізичного розвитку.

Постановка проблеми. Переживання особою стресових ситуацій змінює сприйняття навколишнього світу, а отже і ставлення до нього. Ці внутрішні переживання можуть проявлятися у підвищеній тривожності, девіантній поведінці, психосоматичних порушеннях, травматичному стресі. Процеси оволодіння важкими подіями і обставинами в українській психолого-педагогічній науці позначаються як психологічне подолання або копінг-поведінка. Е. Морозова вказує на те, що вагомого значення на сьогоднішньому етапі розвитку суспільства набуває соціалізація осіб з особливими освітніми потребами (далі – осіб з ООП), тому необхідно спрямувати зусилля фахівців на формування стресостійкості та конструктивних копінг-стратегій цих осіб як прояву їх загальної адаптації до соціуму [1].

Сьогодні актуальності набуває питання формування стресостійкості підростаючого покоління, а особливо дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку. Проблема є особливо значущою у зв'язку з ситуацією військового конфлікту на сході країни, внутрішньою міграцією населення та іншими негативними чинниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці існує низка робіт, у яких досліджувалась проблема копінг-стратегій. Попри те, у психолого-педагогічній літературі недостатньо досліджень проблеми формування опановуючої поведінки у дітей та підлітків з ООП. Зокрема, Ю. Алексіна, В. Понікарова вивчали основні передумови формування конструктивної копінг-поведінки у студентів з ООП; С. Богомаз, С. Пашкович - проблему копінг-стратегій у людей з порушеннями опорно-рухового апарату. Питання опановуючої поведінки підлітків та студентів з ООП висвітлювалися в роботах В. Дворак, Т. Ледовських, О. Резчікової, С. Станібули; в ситуації державної підсумкової атестації - у К. Камозіної; дослідження Л. Тарасової стосувались розвитку конструктивних копінг-стратегій [1; 2]. Клінічні психологи Р. Parmelee та N. Regiera розглядали проблему опановуючої поведінки у осіб з ООП в аспекті превенції виникнення у них депресивних станів [2]; К. Mastunak та ін. - в аспекті особливостей копінгу фахівців, що працюють з учнями з ООП, а також довели взаємозалежність наявного конструктивного копінгу фахівця і його формування у вихованців [2]; А. Sandvik та ін. досліджували копінг-поведінку у осіб з порушеннями емоційно-вольової сфери [2].

Незначна кількість досліджень копінгу стосується дітей та підлітків з ООП. Проблема дитячої та підліткової копінг-поведінки переважно розглядали в рамках медичної психології такі науковці, як Н. Баширова, що досліджувала опановуючу поведінку у дітей з психічними порушеннями; Н. Михайлова - копінг сімей з сенсорними порушеннями, Н. Сирота - формування адаптивного та дезадаптивного копінгу [2, 10].

Е. Зайцева та І. Маракушина досліджували проблему копінг-стратегій у підлітків з ДЦП; зв'язок між копінг-стратегіями та виникненням депресії у дітей підліткового та юнацького віку з інвалідністю розглянуто в дослідженні Р. Williams та D. Wiebe [2; 12]; Б. Дем'яненко вивчала механізми психічного захисту та копінг-стратегій підлітків з порушеннями когнітивної сфери; Т. Колосова, Л. Макачук, досліджували особливості формування механізмів опанування у підлітків з інтелектуальними порушеннями [3; 8].

Метою статті є теоретичне узагальнення проблеми опановуючої поведінки дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку у стресових ситуаціях.

Виклад матеріалу дослідження. Проблема копінгу як особливого способу взаємодії особистості з важкими життєвими ситуаціями, почала розглядатися в другій половині ХХ століття. У наукових працях особистісну адаптаційну реакцію людини до складної життєвої ситуації визначають такими термінами, як: копінг, копінгові дії, копінг-стратегії, копінгові стилі, копінг-поведінка, опановуюча поведінка [4]. Поняття "копінг" походить від англійського "cope" (переборювати). У роботах німецьких авторів використовується термін «bewältigung» (подолання) [4]. «Coping» - індивідуальний спосіб взаємодії з ситуацією у відповідності з її особистісною логікою, значущістю в житті людини та її психологічними можливостями» – так тлумачить копінг С. Нартова-Бочавер [4, ст 21].

Теоретичні засади проблеми копінг-поведінки тісно пов'язані з проблемою стресу. Копінг і стрес - два взаємопов'язаних процеси. Г. Сельє і його послідовники приділяли увагу аналізу зовнішнього стресового чинника. Р. Лазарус, С. Фолкмен обґрунтували теорію про те, що здатність особистості долати стрес у більшості випадків є більш важливою, ніж природа і величина стресу та частота його впливу [5]. Це положення стало теоретичною основою розвитку трансакціональної когнітивної теорії стресу і копінг-поведінки. В цій теорії механізми подолання стресу сприяють розвитку форм поведінки, що призводять до адаптації чи дезадаптації особистості [5].

У літературі копінг-поведінка розглядається як певна відповідь особистості на виклик стресовій ситуації, що блокує її актуальні життєві потреби та порушує стан психологічного комфорту. Основною функцією копінгу є адаптація людини до стресової ситуації та відновлення комфортного психологічного стану [4].

Отже, аналіз підходів різних авторів поняття копінгу дозволяє стверджувати, що копінг-поведінка - це індивідуальний стиль діяльності особистості в скрутній життєвій ситуації, що реалізується за допомогою використання різних копінг-стратегій на основі особистісних ресурсів та ресурсів середовища [4; 5].

На думку Т. Артем'євої, А. Константинової, В. Онуфрієвої, Н. Сироти - активна адаптативна та функціональна копінг-поведінка у дітей та підлітків містить такі основні компоненти [6]: збалансованість

використання відповідних віку копінг-стратегій з переважанням активних дій щодо вирішення проблем та спрямованість на пошук соціальної підтримки; відповідність когнітивного, поведінкового та емоційного компонентів копінг-поведінки; наявність розвинених когнітивно-оціночних механізмів копінгу; переважання мотивації на досягнення успіху в процесі подолання стресових чинників над мотивацією уникнення стресорів; готовність до активного опанування, свідомо та цілеспрямовано поведінка на усунення стресових факторів; розвиненість, відповідно віку, особистісних копінг-ресурсів, що забезпечують міцне психологічне підґрунтя для подолання стресу та сприяють розвитку ефективних копінг-стратегій (позитивна Я-концепція, вміння сприймати соціальну підтримку, інтернальність локус контролю над середовищем, емпатія, низька чутливість до ігнорування, наявність ефективної та емоційної соціальної підтримки з боку середовища); наявність ефективного соціально-підтримуючого процесу, що забезпечує розвиток базової копінг-стратегії (пошук соціальної підтримки, сприйняття соціальної підтримки, самостійний вибір джерела підтримки, визначення її виду та дозування обсягу, успішність прогнозування можливостей підтримки).

Також до діяльнісного копінгу відноситься вміння проаналізувати стресову ситуацію, ініціювати певні заходи та кроки її вирішення, мотивування і вольові зусилля у покроковому подоланні стресової ситуації. Вагомим значення у діяльнісному копінгу набуває планування, що передбачає вибудовування стратегії дій, обдумування прийнятних варіантів вирішення проблеми. Ця стратегія є проблемно орієнтованою, але принципово відрізняється від простого виконання дій, спрямованих на вирішення повсякденних проблем. Причому, планування відбувається під час вторинної оцінки стресової ситуації [6]. Ще однією важливою складовою проблемно-орієнтованого (діяльнісного) копінгу є звуження власного поля діяльності, а саме пригнічення бажання переключитися на різноманітну діяльність з метою попередження відволікання для кращої концентрації на вирішенні проблеми. Наступною складовою проблемно-орієнтованого копінгу є стратегія стримування. Стримуючий копінг сприяє запобіганню поспішних дій та висновків, а також передбачає очікування слушного моменту для вирішення стресової ситуації. Така реакція буде вважатись активною копінг-стратегією, коли поведінка дитини зосереджена на ефективному вирішенні стресової ситуації, причому такі дії є свідомими. Стримуючий активний копінг необхідно вирізняти від звичайного уникнення у вирішенні важкої емоційної ситуації. Ще одна складова, яка розглядається в рамках проблемно орієнтованого копінгу, - пошук соціальної підтримки. Пошук соціальної підтримки передбачає необхідність у пораді, емоційній підтримці, допомозі, інформації щодо вирішення проблеми. А також цей копінг реалізовує потребу в увазі, симпатії, прийнятті та розумінні [7].

Проаналізуємо чи є особливості проявів опановуючої поведінки дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку.

У науковій літературі існує незначна кількість досліджень копінгових процесів у дітей та підлітків з ООП, серед яких: С. Бернардо, Ю. Чиркова, Т. Колосова, Т. Ханецька, Л. Макаручак та ін. [7; 3; 8; 9]. На підставі цих досліджень можемо зробити висновки, що стратегії копінг-поведінки визначаються не лише віковим фактором, а й особливостями психічного (розумового, особистісного та емоційного) розвитку дитини. При порушенні інтелектуальної діяльності відбувається збій в процесі копінг-поведінки на етапі «первинного оцінювання» (когнітивного інтелектуального процесу з емоційним компонентом).

При дослідженні копінг-поведінки та механізмів психологічного захисту у підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку Т. Колосова виявила, що вони рідше, ніж підлітки з типовим розвитком, використовують конструктивні стратегії, спрямовані на вирішення ситуації [8]. У більшості випадків копінгові стратегії не є конструктивними, що проявляються у «фізичному насиченні» та різних формах деструктивної поведінки. А ці фактори призводять до зниження адаптаційних можливостей особистості підлітка. З'ясувалося, що характерною ознакою опановуючої поведінки підлітків з інтелектуальними порушеннями у складних життєвих та стресових ситуаціях є дія за шаблоном, без врахування особливостей ситуації. Причому одноліткам з типовим розвитком властивий більш широкий спектр стратегій. Низька кількість стратегій поведінкового копінгу підлітків з інтелектуальними порушеннями частково пов'язано з недостатньою гнучкістю мислення, зниженою здатністю до навчання, уповільненим накопиченням життєвого досвіду [8].

При дослідженні копінг-поведінки у осіб раннього юнацького віку з легким ступенем інтелектуальних порушень С. Бернардо встановила, що неправильне «первинне оцінювання» ситуації цією категорією осіб, пов'язане з нестійкістю емоційної сфери [9]. Найбільш виражена в репертуарі копінг-стратегій у осіб з інтелектуальними порушеннями - це стратегія «пошуку соціальної підтримки», завдяки якій і пом'якшується вплив стресорів.

Аналіз наукової літератури та досліджень проведених С. Бернардо та Т. Колосовою, дозволив виділити особливості копінг-поведінки дітей та підлітків з інтелектуальними порушеннями [8; 9]: підлітки з порушеннями розумового розвитку використовують дефіцитарні, малопродуктивні стратегії подолання стресу, що призводять до соціальної дезадаптації та інших негативних поведінкових проявів; копінг-поведінка підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку має певні відмінності за характером та змістом від копінг-поведінки підлітків зі сталим інтелектуальним розвитком; у підлітків з порушеннями діяльності інтелектуальної сфери частіше, ніж у їх однолітків з типовим розвитком, проявляються механізми психологічного захисту, притаманні більш раннього вікового періоду; соціально-психологічна адаптація підлітків з інтелектуальними порушеннями на відміну від їх однолітків ускладнена внаслідок особливостей їх копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту.

Н. Михайлова, досліджуючи характеристики опановуючої поведінки у дітей з порушеннями слуху, з'ясувала, що глухі та слабкочуючі діти частіше у порівнянні зі своїми однолітками з типовим розвитком, використовували стратегії екстерналізації та стратегії, спрямовані на дистанціювання та уникнення вирішення проблем [10]. Глухі та слабкочуючі діти, частіше за дітей з типовим розвитком, використовували стратегії пошуку соціальної підтримки; мали велику схильність до використання інтернальних способів копінгу, що проявлялось у підвищеній тривожності, аутоагресії [10]. Узагальнення досліджень Н. Михайлової дозволило провести порівняльну характеристику поведінки опанування у дітей зі збереженим слухом та у дітей з порушеним слуховим аналізатором. У дітей з типовим розвитком до підліткового віку уже сформовані більш конструктивні стратегії подолання у стресових ситуаціях, спрямовані на вирішення проблеми, незважаючи на наявність окремих стратегій екстерналізації та дистанціювання. Глухим та слабкочуючим підліткам притаманний переважно емоційно-фокусований копінг (екстернальний), спрямований на емоційну розрядку або дистанціювання від проблеми шляхом заперечення та витіснення негативних переживань [10].

Н. Михайлова зробила порівняння копінг-стратегій трьох груп підлітків: глухих, слабкочуючих та їх однолітків з типовим розвитком, що дало можливість констатувати такі особливості опанування у стресі [10]: слабкочуючі діти частіше за нечуючих дітей використовують екстернальні копінг-стратегії (поведінка переключення), тобто їхня поведінка у стресі співпадає з поведінкою дітей з типовим розвитком; слабкочуючі діти, як і діти з типовим розвитком, зрідка використовують стратегію «пошук соціальної підтримки»; нечуючі ж діти використовують стратегію «пошук соціальної підтримки» досить часто.

Отже, це дослідження не виявило суттєвих відмінностей у використанні стратегій опанування стресовою ситуацією у дітей з виразними порушеннями слуху та дітей з типовим розвитком.

Подальші дослідження Н. Михайлової спрямовувались на виявлення особливостей копінг-поведінки та переважаючих емоцій у стресі дітей та дорослих у сім'ях, що виховують дитину з сенсорними порушеннями. Узагальнюючи дослідження Н. Михайлової можемо констатувати що у стресовій ситуації [10]: незрячі підлітки у порівнянні зі своїми нечуючими однолітками демонстрували більш стійкі прояви тривоги; незрячі підлітки у порівнянні з однолітками з типовим розвитком частіше демонстрували емоції страху, смутку та знервованості; незрячі підлітки частіше відчували та демонстрували гнів, відчай, фрустрацію та протест; нечуючі та слабкочуючі підлітки на відміну від однолітків з типовим розвитком частіше почувалися наляканими, сумними, схвильованими та знервованими; глухі підлітки частіше відчували та демонстрували образ;

Дослідження Н. Михайлової сімей, що виховують дитину з порушеннями психофізичного розвитку свідчить, що підлітки з виразними сенсорними порушеннями вирізняються більш сильними емоційними переживаннями в момент стресового чинника, демонструють стани високої емоційної напруги, тривоги та фрустрації. Ці фактори можуть вказувати на те, що у цих підлітків низький поріг емоційного реагування у стресі та ситуації емоційної нестабільності [10].

Отже, результати теоретичного аналізу проблеми свідчать про те, що сенсорне порушення має специфічний вплив на формування копінг-стилю дитини та підлітка, при цьому є пряма залежність між ступенем порушення та копінг-стилем.

Копінгові стратегії у дітей та підлітків з порушеннями опорно-рухового апарату (далі – осіб з ПОРА) досліджували А. Верблюген, І. Горковська, Е. Зайцева, К. Киштимова, А. Мікляєва та А. Плотникова [11; 12; 13]. Узагальнення досліджень дозволяє зробити висновки: життєстійкість підлітків з важкими порушеннями ОРА є нижчою ніж у їх однолітків з типовим розвитком; при помірних ПОРА зниження життєстійкості не спостерігається; копінг-стратегії підлітків з ПОРА в цілому є більш адаптивними ніж у їхніх однолітків типовим розвитком за рахунок конструктивного емоційного копінгу, але підлітки зі типовим розвитком використовують більш широкий репертуар стратегій; існують суттєві відмінності формування конструктивного копінгу у підлітків з типовим розвитком у порівнянні з підлітками, що мають важкі порушення ОРА, але при помірних порушеннях відмінності є не значними; життєстійкість підлітків з важкими порушеннями ОРА пов'язана з можливістю підтримувати емоційну стабільність, а у дітей з помірними порушеннями ОРА життєстійкість пов'язана зі свідомою відмовою від неадаптивних поведінкових копінгів [11]; підлітки з порушеннями ОРА частіше своїх однолітків з типовим розвитком використовують ситуативно-специфічні стратегії, серед яких є конструктивні (планування вирішення проблемної ситуації, самоконтроль; та неконструктивні (дистанціювання, позитивна переоцінка конфронтаційного копінгу [12]; підлітки з руховими порушеннями схильні вдаватися до соціальної підтримки в реалізації самостійно прийнятого рішення, тоді як підлітки, без порушень, частіше покладаються на себе або ж дистанціюються від проблеми, сподіваючись, що ситуація вирішиться сама по собі [12]; підлітки з ПОРА у порівнянні зі своїми нормотиповими однолітками, частіше перекладають провину на інших, шукають виправдання себе або своїх дій; найменш характерними для підлітків з ПОРА є реакції, спрямовані на залагодження конфлікту, усунення незручної ситуації, що є типовими реакціями дітей з типовим розвитком [12].

Узагальнюючи результати теоретичного дослідження можемо стверджувати, що рухові порушення впливають на вибір стратегій поведінки і спричиняють такі їх особливості: схильність підлітків до прохань про допомогу у вирішенні ситуації; дистанціювання від стресової ситуації; позитивне переосмислення емоційно загрозливих ситуацій; ретельне планування вирішення проблеми; наявність агресивних поведінкових тенденцій для зміни ситуації [12].

Отже, копінг-поведінка розглядається як цілеспрямована поведінка, яка дозволяє опанувати життєвими труднощами за допомогою усвідомлених дій, спрямованих на опанування ними. Найважливіший етап становлення життєстійкості та формування копінг-поведінки особистості співпадає з підлітковим віком. Формування копінгу пов'язано із позитивною самооцінкою, задоволеністю життям та обсягом соціальної підтримки. Порівняльний аналіз свідчить, що життєстійкість і копінг-поведінка підлітків з порушеннями сенсорної та розумової сфер, порушеннями опорно-рухового апарату має виразну специфіку та певні особливості.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. На часі науковцями достатню вивченню проблему розуміння копінг-процесів особистості, проте зовсім мало досліджень опановуючої поведінки дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку. Відсутній адаптований психологічний інструментарій для дослідження копінг-поведінки у осіб з інтелектуальними порушеннями.

Дослідження копінг-стратегій підлітків з порушеннями різних нозологій є досить неоднозначними, тому є потреба у подальшому вивченні цієї проблеми.

Важливим напрямком психічного та соціального розвитку в підлітковому віці дітей з порушенням розумового розвитку, сенсорними порушеннями та порушеннями ОРА та їх однолітків з типовим розвитком є формування стратегій, способів подолання стресових факторів, тобто формування широкого арсеналу опанування власної поведінки. Проте, як свідчать дослідження, життєстійкість та копінг-поведінка підлітків з порушеннями психофізичного розвитку має певну специфіку, що проявляється в обмеженості репертуару копінгу. Саме тому підлітки з особливими потребами потребують психолого-педагогічного втручання щодо формування життєстійкості та адаптативної копінг-поведінки. Подальші дослідження можуть спрямовуватись на адаптацію методик діагностики копінг-

ресурсів, а також розробки просвітницько-розвивальних програм з метою формування конструктивного копінг у дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Морозова Е.В. (2014) Совладающее поведение как проявление общей адаптационной реакции на получение инвалидности. Медицинский вестник юга России – № 2, 128-133.
2. Киселева А.А., Кузьмин М.Ю. (2017) Особенности копинг-стратегий у лиц с ограниченными возможностями здоровья. Asta biomedical scientifica, Том 2, №5, Часть 1, Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/osobennosti-koping-strategiy-u-lits-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya>
3. Макаrchук Л.О. (2016) Опановуюча поведінка як фактор подолання порушень поведінки підлітків з розумовою відсталістю. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: збірник наукових праць. – К. НПУ імені М. П. Драгоманова, 4(49), 82-90
4. Нартова-Бочавер С.К. (1997) «Coping-behavior» в системе понятий психологии личности. Психол. журнал, № 5, 20-30.
5. Лазарус Р. (1970) Теория стресса и психофизиологические исследования. Эмоциональный стресс.- Под ред.Л.Леви. – М.: Наука., 178-208.
6. Онуфриева В.В., Константинова А.С. (2016) Особенности копинг-поведения в подростковом возрасте. Молодой ученый., №6, 701-703. Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/110/26884/>
7. Артемьева Т.В. (2013) Стратегии совладающего поведения детей с ограниченными возможностями здоровья. Альманах Казанского федерального университета. Под ред. А.И. Ахметзяновой. Издательство: Отечество. Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23027914>
8. Колосова Т.А. (2007) Особенности копинг-поведения и механизмов психологической защиты умственно отсталых подростков. Известия Российского гос. педагогического университета им. А.И. Герцена. Т. 10. № 31, 189–194
9. Бернардо С.Х. (2000) Исследование взаимосвязи между уровнем интеллекта и предпочтениями психологических защит в юношеском возрасте. Материалы конференции, посвященной 140-летию юбилею клиники нервных и душевных болезней. СПб.: ВМедА, 175–176.
10. Михайлова Н.Ф. (2014) Нарушения психического развития и совладающее поведение у детей младшего школьного возраста с СДВГ. Обзорение психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева. Вып. 2, 63–69.
11. Горьковая И.А., Микляева А.В. (2019) Жизнестойкость и копинг-стратегии подростков с нарушениями опорно-двигательного аппарата [Электронный ресурс] Клиническая и специальная психология.. Том 8. № 1, 90–102. doi:10.17759/cpse.2019080106
12. Зайцева Е.С. (2014) Психологический анализ копинг-стратегий у подростков с детским церебральным параличом. Современные проблемы науки и образования. №3, 638–647. Режим доступа: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=13198>
13. Бакаева И.А. (2019) Защитные механизмы и копинг-стратегии у детей с детским церебральным параличом и их родителей. Сибирский психологический журнал, № 71, 180-196. Режим доступа: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000651840>

References:

1. Morozova E.V. (2014) Sovladaiushchee povedeniye kak proiavljenje obshchei adaptatsyonnoi reaktsyy na poluchenye unvalydnosti. Medytsynskiy vestnyk yuha Rossyy – № 2, 128–133.
2. Kyseleva A.A., Kuzmyn M.Iu. (2017) Osobennosti kopynh-stratehiy u lyts s ohranychennymy vozmozhnostyamy zdorovia. Asta biomedical scientifica, Tom 2, №5, Chast 1, Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/osobennosti-koping-strategiy-u-lits-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya>
3. 3/ Makarchuk L.O. (2016) Opanovuiuucha povedinka yak faktor podolannia porushen povedinky pidlitkiv z rozumovoiu vidstalistiu. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 12. Psykholohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats. – K. NPU imeni M. P. Drahomanova, 4(49), 82-90
4. Nartova-Bochaver S.K. (1997) «Soring-behavior» v systeme poniatyi psykholohyy lychnosti. Psykhol. zhurnal, № 5, 20-30.
5. Lazarus R. (1970) Teoryia stressa y psykhofyzyolohycheskye yssledovaniya. Emotsyonalnyi stress.- Pod red.L.Levy. – M.: Nauka., 178-208.
6. Onufryeva V.V., Konstantynova A.S. (2016) Osobennosti kopynh-povedeniya v podrostkovom vozraste. Molodoi uchenyi., №6, 701-703. Retrieved from <https://moluch.ru/archive/110/26884/>

7. Artemeva T.V. (2013) Stratehyy sovladaiushcheho povedeniya detei s ohranenchennymy vozmozhnostiamy zdorovia. Almanakh Kazanskoho federalnogo unyversyteta. Pod red. A.Y. Akhmetzianovoi. Yzdatelstvo: Otechestvo. Retrieved from <https://elibrary.ru/item.asp?id=23027914>
8. Kolosova T.A. (2007) Osobennosti kopynh-povedeniya y mekhanyzmov psykholohycheskoi zashchity umstvenno otstalыkh podrostkov. Yzvestiya Rossyiskoho hosudarstvennogo pedahohycheskoho unyversyteta ym. A.Y. Hertsenyа. T. 10. № 31, 189–194
9. Bernardo S.Kh. (2000) Yssledovanye vzaymosviazy mezhdu urovnem yntellekta y predpochteniyamy psykholohycheskykh zashchyt v yunosheskom vozraste. Materyaly konferentsyy, posviashchennoi 140-letnemu yubileiu klynyky nervnykh y dushevnykh boleznei. SPb.: VMedA, 175–176.
10. Mykhailova N.F. (2014) Narusheniya psykhycheskoho razvytiya y sovladaiushchee povedeniye u detei mladsheho shkolnogo vozrasta s SDVH. Obozreniye psykhyatryy y medytsynskoi psykholohyy ym. V.M. Bekhtereva. Выр. 2, 63–69.
11. Horkovaia Y.A., Mykhaieva A.V. (2019) Zhyznestoikost y kopynh-stratehyy podrostkov s narusheniemy oporno-dvyhatelnogo apparata [Электронный ресурс] Klynycheskaia y spetsyalnaia psykholohiya.. Tom 8. № 1, 90–102. doi:10.17759/cpse.2019080106
12. Zaitseva E.S. (2014) Psykholohycheskyi analiz kopynh-stratehyi u podrostkov s detskyim tserebralnym paralychom. Sovremennyye problemy nauky y obrazovaniya. №3, 638–647. Retrieved from <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=13198>
13. Bakaeva Y.A. (2019) Zashchytные mekhanyzmy y kopynh-stratehyy u detei s detskyim tserebralnym paralychom y ykh rodytelei. Sybyrskyi psykholohycheskyi zhurnal, № 71, 180-196. Retrieved from <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000651840>

Марциновская И.П. Особенности формирования копинг-поведения подростков с нарушениями психофизического развития.

Представлено понимание копинг-поведения личности в ситуации воздействия стрессовых факторов, а также направлений формирования копинговых ресурсов детей и подростков. Представлено теоретический анализ исследований копинга у детей и подростков с особенностями психофизического развития. Обобщено пути формирования психологической стойкости у школьников. Понимание механизмов формирования и компенсации эмоционального копинга школьников может использоваться для построения коррекционных программ при работе с подростками, которые пережили травматические и стрессовые жизненные ситуации.

Ключевые слова: стресс, копинг-стратегии, формирование психологической стойкости, дети с нарушениями психофизического развития.

Martsinovska I.P. Features of the formation of coping behavior of adolescents with peculiarities of psychophysical development.

The understanding of the person's coping behavior is presented in the situation of stress factors and directions of the formation of the child's coping resource. The author generalized study of coping in children and adolescents with peculiarities of psychophysical development The psychological phenomenon of "coping" as a person's ability to emotional recovery in a situation of stressful and traumatic life events is described. It was analyzed the processes of capture in children with intellectual disorders, disorders of sensory activity (hearing and vision impairment), analyzers and features of coping behavior in children with musculoskeletal disorders. A comparative analysis of coping processes in children with peculiarities of psychophysical development and their typical peers is conducted. The ways of formation of psychological elasticity and emotional stability in children and adolescents are generalized. Understanding the mechanisms of mental recovery can serve as the basis for developing programs for psychological and pedagogical development of children in the education system.

Key words: stress, coping strategies, children and adolescents, children with intellectual disabilities, formation of psychological elasticity.